

භාෂා සාහිත්‍යයේ පෝෂණයට ප්‍රතිරාජවරුන්ගේ දායකත්වය

පූජ්‍ය ඔක්කම්පිටියේ පඤ්ඤාසාර හිමි

Pathiraja is a term used to indicate a post or a position in a hierarchical administrative system. Sources refer to a number of Viceroys who were connected to the administration in the Dambadeni (1220-1293), Kurunegala (1293-1347), Gampola (1347-1410) periods. Although these administrative officers have made vital contributions to the enrichment of Sinhala, Pail and Sanskrit studies in the country, scholarly attention has not been paid to their contributions.

The term Pathiraja occurs in many sources such as **Mahavamsa, Elu Athtanagalu Vansaya, Pujavaliya, Sidath Sangarawa, Jathaka Potha**, as well as in the inscriptions. The Pathiraja derives from Sanskrit. In Sanskrit, meaning ‘enemy king’ (Prathi Raja).

However the word ‘Prathi’ and ‘Prabhu’ also have the meaning of ‘elite’ or ‘honorable’. Therefore we see the terms ‘Pathi Raja and ‘Prabhuraja’ used alternatively from the 13th century to the 15th centuries. This article examines the evolution of this term.

ප්‍රතිරාජ යනු තනතුරු නාමයකි. දඹදෙණි (ක්‍රි. ව. 1220-1293) කුරුණෑගල (ක්‍රි. ව. 1293-1347) ගම්පොළ (ක්‍රි. ව. 1347-1410) යුගවල දී පරිපාලන කටයුතුවලට සම්බන්ධ ප්‍රතිරාජවරුන් කිහිප දෙනෙකු පිළිබඳ විවිධ මූලාශ්‍රයන්හි සඳහන් වෙයි. පාලි, සංස්කෘත හා විශේෂයෙන් සිංහල භාෂා සාහිත්‍යයේ පෝෂණයට එම ප්‍රතිරාජවරුන්ගේ දායකත්වය නොමඳ ව ලැබී ඇතත් ඒ පිළිබඳ

© මහාචාර්ය පූජ්‍ය ඔක්කම්පිටියේ පඤ්ඤාසාර හිමි
සංස්. මහාචාර්ය පැට්ටික රත්නායක, ආචාර්ය කේ. බී. ජයවර්ධන, ජ්‍යෙෂ්ඨ කලාචාර්ය
දිනලි ප්‍රනාන්දු, ජ්‍යෙෂ්ඨ කලාචාර්ය අංජලි වික්‍රමසිංහ
මානවශාස්ත්‍ර පීඨ ශාස්ත්‍රීය සංග්‍රහය, 21 කලාපය, 2014/2015 මානවශාස්ත්‍ර පීඨය, කැලණිය
විශ්වවිද්‍යාලය

විද්වතුන්ගේ අවධානය යොමු වී ඇති බවක් නොපෙනේ. එබැවින් ඒ පිළිබඳ අවධානය යොමු කිරීම මේ ලිපියේ අභිප්‍රාය වෙයි.

ප්‍රතිරාජ (Viceroy) යන තනතුරු නාමය මහාවංසය, අත්තනගලවංසය, පූජාවලිය, සිද්ධ, ජාතක පොත වැනි කෘතිවල හා ශිලාලිපි ආදියෙහි ද විවිධ පුද්ගලයන් විසින් භාවිත කරනු ලැබ ඇති බව පෙනේ. සංස්කෘත ඉගැන්වීමට අනුව ප්‍රතිරාජ යනු (enemy king) ‘සතුරු රජ’ යන අර්ථය දෙයි. එසේ වුව ද ප්‍රති හා ප්‍රභූ යනු පර්යාය පද ලෙස සැලකෙයි. ප්‍රතිරාජ හා ප්‍රභූරාජ යන තනතුරු එක හා සමාන වටිනාකමකින් භාවිත වූ බව 13-15 සියවස් පරීක්ෂා කිරීමේ දී හෙළිවෙයි. පාලියෙහි සඳහන් වන අන්දමට ප්‍රතිරාජ යන වචනය ප්‍රදේශරාජාර්ථයෙහි යෙදී ඇත.

යෙ බො පනානඤ පුරස්ථිමාය දිසාය පටිරාජානො තෙ රඤ්ඤො මහා සුදස්සනස්ස අනුයුත්තා අභේසු¹
(නැගෙනහිර දිසාවෙහි යම් ප්‍රතිරාජයෝ වූවාහු නම් ඔව්හු මහාසුදස්සන රජුට අනුව පැවැතියාහු ය.)

ඇතැම් විද්වත්හු යටත් විජිත සමයෙහි ලංකාණ්ඩුකාරවරයාට ප්‍රතිරාජ යන නාමය යොදා ඇත.² ලංකා ඉතිහාසයේ ප්‍රතිරාජ පදවිය පිළිබඳ තොරතුරු ප්‍රථමවරට අපට හමුවනුයේ තෙලෙස්වන සියවසේ දඹදෙණි II පැරකුම් රාජ්‍ය සමයේ දී ය. මෙම පදවිය දැරූ දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා II පැරකුම්බාවන්ගේ අගමැතිවරයා වශයෙන් පමණක් නොව ශාසනික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යවරයා වශයෙන් ද කටයුතු කොට ඇත. මෙම ප්‍රතිරාජ පදවිය දැරූ පුද්ගලයන් රැසක නම් ඉතිහාසය, සාහිත්‍ය කෘති, ශිලාලිපි පරීක්ෂා කිරීමේ දී හමුවෙයි.

දේව ප්‍රතිරාජ	දේවප්‍රතිරාජ පුවරු ලිපිය-ශිලා ලේඛන සංග්‍රහය (5) බු. ව. 2502, විමලකිත්ති හිමි එම්. 286-294 පිටු,
වීරසිංහ ප්‍රතිරාජ	ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපිය E.Z., Vol. IV. 1943, No. 12, pp 90-110
දේවගිරි ප්‍රතිරාජ	ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපිය - එම -
බිසෝවල ප්‍රතිරාජ	ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපිය - එම -

නිශ්ශංක ප්‍රතිරාජ	ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපිය	-	-	එම -
විජය ප්‍රතිරාජ	ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපිය	-	-	එම -
සුව ප්‍රතිරාජ	ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපිය	-	-	එම -
සත්රුවන් ප්‍රතිරාජ	ලංකාතිලක සන්නය	-	ගම්පොල යුගය, 1965, ධීරානන්ද හිමි, කේ.	
ජයසිංහ ප්‍රතිරාජ	ලංකාතිලක සන්නය	-	ගම්පොල යුගය, 1965, ධීරානන්ද හිමි, කේ.	
වීරසිංහ ප්‍රතිරාජ		-	පන්සිය පණස් ජාතක පොත, 1958	
වීරසිංහ ප්‍රතිරාජ	විඟුලවත්ත ලිපිය	-	Report on the Kegalla Distric, reprint, 1999, p.79	
කැකුලන්දොළ ප්‍රතිරාජ	රාජාවලිය ¹	-		
ජයසිංහ ප්‍රතිරාජ	විඟුලවත්ත ලිපිය	-	Report on the Kegalla Distric, reprint, 1999, p.79	

II පැරකුම් රජුගේ අග්‍රාමාත්‍ය දේවප්‍රතිරාජ භාෂා සාහිත්‍ය පෝෂණයට උපස්ථම්භක වූවෙකි. ඔහු පිළිබඳ ප්‍රශංසාත්මක විස්තරයක් අලුත්කුවර දේවාලය පිහිටුවීම සම්බන්ධ පැරණි ලිපියක මෙසේ සඳහන් වෙයි.

‘ඒ රජතුමාගේ අදහස් හැඳින් තුන් රජයකින් යුක්ත මේ ශ්‍රී ලංකාද්වීපයෙහි සියලු රාජකෘත්‍යය සිද්ධ කොට දී පවත්නා වූ, බුදුබව ප්‍රාර්ථනා කොට රෝපණය කරවූ පොල් ගෙඩියෙහි තුන් ඇස්සෙන් තුන් පැළයක් නැංවූ, අඹුදරුවන් පවා යාවකයන්ට දන් දී ලෝක ප්‍රසිද්ධ, රත්නත්‍රය ශරණපරායණ අශරණ සරණාගත වජ්‍රපඤ්ජරායමාන දුනුකේ වතු වංශාභිජාත දෙල්ගස් ගමුවේ දේවප්‍රතිරාජ නම් අග්‍ර අමාත්‍යයාණන්ට යට කියන ලද පුද පඬුරු සියල්ල ම භාරකොට⁴¹

සිදත් සඟරාවෙහි සඳහන් වන අන්දමට දේවප්‍රතිරාජ විශේෂයෙන් ම දකුණු ලංකාවේ පාලන කටයුතුවලට සම්බන්ධ වූ කෙනෙකි.

දකුණු ලක සියල්- බුජ මහවුරිනි රක්තා
දද රදල ගම් විමන්ගැ - පතිරජ දෙවි සැරදෙනේ⁵
(ලක්දිව සියලු දකුණු දිග් භාගය තමාගේ බාහුව නැමැති මහා ප්‍රාකාරයෙන් රක්තතා වූ රදල ගම් නැමැති විමානයෙහි මුදුන ධිවජයක් වැනි වූ ප්‍රතිරාජ දේවයා විර කාලයක් ජීවත්වේවා)

මෙම දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා පිළිබඳ දීර්ඝ විස්තරයක් මහාවංසයෙහි ද, පූජාවලියෙහි ද, අන්තර්ගත ය. දඹදෙනියේ බලය පිහිටුවා ගැනීමට II වන පණ්ඩිත පැරකුම් රජුට අතිශයින් ම උපකාරී වී ඇත්තේ මොහු ය. සිදත්සඟරාවේ සඳහන් වන අන්දමට කේරළ හමුදාවන් පරාජය කිරීමට මොහු සම්බන්ධ වී ඇති බව උභය භාෂාලංකාරයට සැපයුණු නිදසුනින් හෙළිවෙයි.⁶

II වන පණ්ඩිත පැරකුම් රජුගේ අවසාන කාලයේ දී රජුගේ නියමයෙන් විවිධ වූ ආගමික කටයුතු පවරන ලද්දේ මෙම දේවප්‍රතිරාජ ඇමැතිවරයාට ය. මහාවංසයේ ඔහු පිළිබඳ සඳහන් විස්තර මෙපරිද්දෙනි.

‘දේව ප්‍රතිරාජ නම් වූ මාගේ මේ ඇමැති තෙමේ බුදුන් කෙරෙහි ද ධර්මයෙහි ද සංඝයා කෙරෙහි පහත් වූයේ දැන් පවතියි. බුදුබව පතා ඉටන් කරන්නා වූ මොහු විසින් හිඳුවන ලද ඒ පොල් එලයෙහි එකල තුන් ඇස්සෙන් පොල් පැල තුනක් නැංගාහ. කරුණාබර මේ තෙමේ ඒ එක් දිලින්දක දක තම අඹුදරුවන් හා සියලු සම්පත උනුට දී මම බුදුවන්නෙමි’යි පැතී ය.’⁷

‘ඉක්බිති ඒ රජ තෙමේත් උනු කෙරෙහි හටගත් මහා කරුණා ඇත්තේ මාදෙල්ගස් නම් ගම ආදී වූ උනු විසින් කරවන ලද ගම් උනුගේ ම කුල සන්නක කොට දී පසුවත් උනු ගෙන ධාතු මන්දිරයට ගොස් සඟ මැද ‘මාගේ මේ ඇමැති උතුමා තුනුරුවන් කෙරෙහි ද මා කෙරෙහි ද හැම කල පහත් සිත් ඇත්තේ ය. එහෙයින් මේ තෙමේ බුදුනට හා රජහටත් හිත සේවනයෙහි තත්පර කම් ඇත්තේ පිය ද මන වඩුන්නේ ද වෙයි. එහෙයින් මම ද ප්‍රිය වස්තුවෙන්

දළදා වහන්සේ පුදමි'යි කියා අඹුදරුවන් සහිත ඒ ඇමැති
තතුමා බුදුන් දළදාවට දින''

මෙම අමාත්‍යවරයා විසින් සිදු කරන ලද ශාසනික කටයුතු දීර්ඝ
වශයෙන් පූජාවලියේ හා මහාවංසයේ සඳහන් වනුයේ මෙපරිද්දෙනි.

'මෙරමා වසෙහි පවත්වන අනිෂ්ට මාරයා විසින් මවන
ලද්දා බඳු වූ පඬුකඳුර්ග ජලදුර්ග ගිරි දුර්ගයන් විසින්
සමන්කුළු යන්නා වූ මේ ශරණී තොමෝ ඒ ඒ තැන
අවුරණ ලද් දී ඉතා දුකින් යා යුතු වූවා මුනිහු පා වැද
පුණ්‍ය සම්පත් රැස් කරණට යන්නා වූ අටළොස් දෙවැසි
සත්වයාට දුක් උපදවයි. එහෙයින් එය තෝ මනා මඟක්
කර වැලි අත්තනගලු නම් වෙහෙර පූර්වයෙහි තමා පින්
තෙදින් අහසත් පොළොවත් ගුගුරුවා යම් තැනෙක මහර්ධි
ඇති එක් මහ තෙර කෙනෙක් රහත් බවට පැමිණ සේක්
ද එතැන උපතිස් රජු විසින් පස් මහල් පහයක් තෙමේ
රන් උළු සෙවෙහි ඇත්තේ එකල කරවන ලද්දේ ඒ පහය
තෙමේ කාල ක්‍රමයෙන් නටුයේ දෑන් ටැම් පමණක් ඉතිරිව
සිටින්නේය යි මා විසින් අසන ල දී. පින්වත, තෝ එය ද
මගේ නමින් අලුත් කොට තනව. බෙන්තොට වෙහෙරක්
නිශ්ශංක රජහු විසින් වූ කලී එලෝද්‍යානයක් කරවන ල දී.
එසේම මා නමින් පොල් ආදියෙන් සම්පූර්ණ වූ එක් මහ
උයනක් රෝපණය කර' කියා ඒ ඒ පින් කිරියෙහි උනු
යෙදුයේය. ඒ තෙමේ එසේ පිළිවදන් අස්වා එකල ගඟසිරි
පුරට ගොස් එහි දී පළමු කොට මනා සර්වාංග ලක්ෂණ
ඇති සමන් දෙවිරුව කරවා රන් රුවන් අබරණින් එය
සිත් කලු කොට අලංකාර කළේ ය. එකල පසුව සමන්කුළු
යනු කැමැත්තේ ඒ දෙවිහු ඒ රුවන් පෙළහර සමඟ ගෙන
ඒ තෙමේ නික්ම බොතල නම් ගමට ගොස් එතැන් පටන්
ම හේ බඳනට පටන් ගත්තේ ය.⁹

යථෝක්ත විස්තරය නොඅඩු ව පූජාවලියෙහි ද සඳහන් වෙයි.¹⁰
දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා දුනුකේවතු වංශයට අයත් බව අලුත්තුවර
දේවාල ලිපියෙහි හා පාලි හත්ථවනගල්ල විහාර වංසයෙහි
(ධනුකේතකීවත්තු) සඳහන් වෙයි. එසේ වුව ද සිදත් සඟරාවේ
සඳහන් 'දද රදල ගම් විමන'ගැ- පතිරජ දේවි සැරදෙනේ' යන
ප්‍රකාශයේ සඳහන් 'රදල ගම් විමන' යන්නට රත්මලානේ ධර්මාරාම
නාහිමියෝ ස්වකීය සිදත් සඟරා විස්තර සන්නයෙහි 'විප්පගාම
වංස' යනුවෙන් අරුත් දක්වති. විප්පගාම යනු බමුණු ගම යන

අර්ථයයි. පාලි රසවාහිනියෙහි හා සමන්තකුට්ඨණ්ණාවෙහි කතුවරයා වන චේදේහ හිමියන් ද විප්පගාම වංසයට අයත් බව දැක්වෙයි.

යෝ විප්පගාමවංසේක- කේතුභූතෝ'සි සීහලේ
(රසවාහිනිය)¹¹
තස්ස සිස්සොසි යෝ විප්ප- ගාමවංසේකකේතුතෝ
(සමන්තකුට්ඨණ්ණානා)¹²

මේ අනුව දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යයා චේදේහ හිමියන් අයත් විප්පගාම වංසයට අයත් කෙනෙකු බව ධර්මාරාම නාහිමියන්ගේ අර්ථ ව්‍යාධ්‍යානයෙන් හෙළිවෙයි. සිදත් සඟරාවේ සඳහන් 'රදලගම් විමන' වර්තමාන දකුණු පළාතේ තිබෙන රත්ගම බව ශාසන වංශ ප්‍රදීපය දක්වයි.¹³

රත්ගම ප්‍රදේශයේ පතිරාජාරාමය, පතිරාජ කන්ද, යන ව්‍යවහාරයන් අදත් පවතින බැවින් ඒ ප්‍රදේශ සමඟ දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ කිසියම් සම්බන්ධයක් පැවැති බවක් පෙනීයයි. (රදලගාම > රදලගම > රදගම > රත්ගම¹⁴) කෙසේ වුව ද දුනුකේවතු වංශය, විප්පගාම වංසය- රදල ගම් විමන එක ම වංසයකැයි නිශ්චිත කළ නොහැකි ය.

ග්‍රන්ථ කරණයට දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ දායකත්වය සිදත් සඟරාව රචනා කරන ලද්දේ දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ ආරාධනයෙනි.

'දකණ ලක සියල්- බුජ මහවුරනි රක්නා
දද රදල ගම් විමන'ගැ- පතිරජ දෙවි සැරදෙනේ
අදරින යදන ඔහු- විබතැ' නිරණ සියබසැ
පළ කරනු වස් මෙ කෙලෙම්- කුඵණින් සිදත් සඟරා,

මේ හැරුණු විට 'පතිරජ',¹⁵ පතිරජ පිරුවන¹⁶ පතිරජ පිරුවනගෙ සිදත්¹⁷ වශයෙන් ප්‍රතිරාජ නාමය සිදතෙහි කීප ස්ථානයක ම අන්තර්ගත ය. එහෙයින් සිදත්සඟරාව සම්පාදනය ප්‍රතිරාජ දේවයන්ගේ ඇරැයුමින් සිද්ධවූවක් බව පෙනේ.

සිද්ධත්සඟරාවේ කතුවරයා පිළිබඳ නිශ්චිත ව කිව නොහැකි ය. එසේ වුව ද මෙහි කතුවරයා වේදෙහ නමැති හිමි නමක බව සිද්ධත්සඟරා විස්තර සන්නය සම්පාදනය කළ රත්මලානේ ධර්මාරාම හිමියෝ පවසති. හික්කඩුවේ සුමංගල හිමි, බටුවන්කුඩාවේ පඬිතුමා, ඩබ්. එෆ්. ගුණවර්ධන, කුමාරතුංග මුනිදාස, සී. ඊ. ගොඩකුඹුර වැනි විද්වතුන් පවසනුයේ සිද්ධත්සඟරාවේ කතුවරයා අනෝමදස්සී නම් හිමි නමක බවයි. කෝට්ටේ යුගයේ දී භොරණ පතිරාජ පර්වේණාධිපති ව කටයුතු කළ සුමංගල නැමැති හිමිනමක් සිද්ධත්සඟරාවේ කතුවරයා බවත්, උන්වහන්සේ තොටගමුවේ රාහුල හිමියන්ගේ ශිෂ්‍යයකු බවත් සෙනරත් පරණවිතාන අදහස් කරන නමුදු එම අදහසට විද්වතුන්ගේ අවධානය යොමු වී ඇති බවක් නොපෙනේ. කෙසේ වුව ද යථෝක්ත වේදෙහ හා අනවමදර්ශී හිමිවරුන්ගේ ධර්ම ශාස්ත්‍රීය කටයුතුවල දී දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා පිළිබඳ සඳහන් වෙයි. එබැවින් උන්වහන්සේලා දෙනමගේ ශාස්ත්‍රීය කටයුතුවල ගෞරවය දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාට නිතැතින් හිමි වෙයි.

වේදෙහ හිමියන්ගේ නම සිද්ධත් සඟරාවෙහි කිසි තැනක සඳහන් නො වේ. එහෙත් උන්වහන්සේ විසින් රචනා කරන රසවාහිනිය¹⁸ හා සමන්තකුටවණ්ණනා¹⁹ කෘති දෙකෙහි වේදෙහ හිමියන් විසින් රචනා කරන ලද සීහළ සද්ද ලක්ඛණ නම් කෘතියක් පිළිබඳ සඳහන් වන හෙයින් එම කෘතිය සිද්ධත්සඟරාව බව ධර්මාරාම හිමියන්ගේ අදහස වෙයි. එම අදහස සනාථ කර ගැනීමට කාව්‍යශේඛරයෙහි එන මෙම පද්‍යය ද උපයෝගී කර ගනී.

නන් වරද	ලොඡ්චන
කිරිය අදියර	සත්චන
අදෙස් හැදහිලි	චන
එසඳ ගුණයෙන් සඳ ලකුණු	චන (කාව්‍යශේඛරය-39 පද්‍යය)

නන් වරද ලෝපය සඳහා නිදසුන් වෙයි. ක්‍රියාධිකාරය සන් වැන්නෙහි ඇත. හැදහිලි යන තන්හි ආදේශය පවතී. මේ සියලු ලක්ෂණ සිද්ධත්සඟරාවෙහි ඇති බැවින් සීහළ සද්ද ලක්ඛණය යනු සිද්ධත්සඟරාව ම බව වේදේහ හිමියන්ගේ පාර්ශ්වය ගත්තෝ පවසති. කෙසේ වුව ද සිද්ධත් කතු වේදේහ හිමියන් බව උපකල්පනය කරන්නේ නම් සිද්ධත්සඟරාව රචනා කිරීමට ආරාධනා කළ දේවප්‍රතිරාජ

අමාත්‍යවරයාට එහි ගෞරවය නිරායාශයෙන් හිමිවෙයි. එපමණක් නොව සිංහල ව්‍යාකරණ ක්‍ෂේත්‍රය පෝෂණය වූයේ සිදත් සඟරාව පදනම් කර ගනිමිනි. සිදත්සඟරාවෙන් පසු සිදත් නිග්‍රහ කර ගනිමින් පරිවාර ග්‍රන්ථ රැසක් බිහිවිය. සිදත්සඟරා පුරාණ සන්නය, සිදත්සඟරා ද්විතීය සන්නය, සිදත් සන්නය, සිදත්සඟරා ලියන සන්නය, සිදත්සඟරාව- ඉංග්‍රීසි පරිවර්තනය (A Grammar of the Sinhalese Language) සිදත්සඟරා සන්නය, සිදත්සඟරා විස්තර ව්‍යාකරණය, සිදත්සඟරා විස්තර සන්නය, සිද්ධාන්ත පරීක්ෂණය, සිදත්සඟරා භාව සන්නය, සිදත්සඟරා විවරණය, සිදත්සඟරා අරුත් වියකන, සරල සන්න සහිත සිදත්සඟරාව, සිදත්සඟරා පුරාණ සන්නය හා සිද්ධාන්ත ප්‍ර දීය, සිදත්සඟරා විමර්ශනය, සන්න සහිත සිදත්සඟරාව, ව්‍යාකරණ සහිත සිදත්සඟරාව, සිදත්සඟරා විමසුම, The Sidat Sangara (Text, Translation and Glossary- 2013) ඒ අතර වෙයි. පාලි- සංස්කෘත ව්‍යාකරණ ක්‍ෂේත්‍රයට අන්ධාරයී, සාරස්වත, කච්චායන, මොග්ගල්ලායන වැනි කෘති මෙන් සිංහල සාම්ප්‍රදායික ව්‍යාකරණ ක්‍ෂේත්‍රයේ පදනම වූයේ සිදත්සඟරාවයි. එබැවින් සිදත්සඟරා කතුවරයා මෙන් ම එහි ආරාධකයා වන දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා ද සම්භාවනාවට පාත්‍ර වූවෝ වෙති.

එසේ ම වේදෙහ හිමියන් විසින් පාලි සමන්තකුටවණ්ණනා හා රසවාහිනී යන කෘති දෙක ද රචනා කෙරිණි. මෙම කෘති දෙක සම්පාදනය කළේ පලාබත්ගල පතිරාජ පිරිවෙනෙහි දී බව අදහසකි. දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ ආරාධනයෙන් කළ සිදත්සඟරාවේ කතුවරයා අනෝමදස්සී නම් හිමි නමක බව තවත් අදහසකි. එම අදහස ඇතිවීමට හේතු වූ කරුණු කීපයක් පවතී, දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා II වන පණ්ඩිත පැරකුම් රජුගේ නියමයෙන් අත්තනගල්ලේ තුන්මහල් පහයක් කරවා අනෝමදස්සී හිමියන්ට පූජා කළ බව මහාවංසයේ සඳහන් වෙයි.²⁰

²⁰ ඉක්බිති ඒ තෙමේ අත්තනගලු වෙහෙරට ගොස් රජහු විසින් කී නියමයෙන් බොහෝ ධනව්‍යය කොට තුලු සිය ඇති නෙමහල් පහයක් කරවා ප්‍රඥා සම්පන්න අනෝමදස්සී නම් මාහිමියන්ට ඒ පහය දී පසුව උන්වහන්සේට මහරජහු නියොවින් දන්වැට ද තබබවා ශිලා ලේඛනයකුත් කරවී.²¹

ඉහත ප්‍රකාශය පදනම් කරගෙන දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා විසින් ප්‍රතිසංස්කරණය කරනු ලැබ අනෝමදස්සී හිමියන්ට පූජා කළ අත්තනගලු විහාරය දේව ප්‍රතිරාජ පිරිවෙන බවත් සිදත් සඟරාව අනෝමදස්සී හිමියන්ගේ කෘතියක් බවත් ඇතැම්හු පවසති. අනෝමදස්සී හිමියන් විසින් දෛවඥ කාමධේනු හා පරෝපකාරය නම් ජ්‍යෝතිෂ ග්‍රන්ථ දෙකක් සම්පාදනය කොට ඇති බව පෙනේ. එම කෘතිවල සඳහන් ඇතැම් අදහස් සිදත්සඟරාවේ අදහස් සමඟ ගැළපේ.

ස හගවාන් මුනිර් හිත සිද්ධියෙ
හෘදී වීරං මම ගණකුටියනම් (දෛවඥ කාමධේනු)
මහද ගඳකිළි කැරැ- සවිනේ ගෙවා දත්තට (සිදත්)

පරෝපකාර ග්‍රන්ථයෙහි අනෝමදස්සී හිමියන් ප්‍රතිරාජ මහා විහාරයෙහි නායක බව දැක්වෙයි.

ප්‍රතිනෘපති මහාවිහාරනේතා
කෂිතිසුරවංශජ නිර්මුනීඤ සුත්‍රා
ඉදමනවමදර්ශී නාමධෙයා
පරම කරොත්කරණං පරෝපකාරම්

කෙසේ වුව ද දේවප්‍රතිරාජ පරිවෙන කිනම් ස්ථානයක පිහිටියේ දැ යි නිශ්චය කළ නොහැකි බැවින් සිදත්සඟරාවේ කතුවරයා වේදෙන හිමි ද, එසේ නැතහොත් අනෝමදස්සී හිමි දැයි ස්ථිර ව කිව නොහැකි වෙයි. සිදත්සඟරාවේ සඳහන් තොරතුරුවලට අනුව දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා විසින් කරවන ලද පතිරාජ පිරිවෙනෙහි වැඩ සිටි පතිරාජ පිරිවෙන්පති හිමියන් විසින් මෙම ව්‍යාකරණ ග්‍රන්ථය කරන ලද බව පෙනේ.

යථෝක්ත අනෝමදස්සී හිමියන්ගේ මෙහෙයවීමෙන් පාලි භස්වනගල්ල විහාර වංසය රචනා කොට ඇති බව පෙනේ.

බ්‍රහ්මන්වයෙනනුග ත්‍යමනොමදස්සී
බ්‍යාතේන සබ්බයතිරාජධුරන්ධරෙණ
ව්‍යාපාරිතෝභමීතිභානුගතං කථංච
නිස්සාය පුබ්බලිබ්බතං විධි වායමාමි²²

මෙම පාලි භස්වනගල්ල විහාරවංසය ඇසුරින් ගම්පොළ හා කෝට්ටේ යුගයන්හි දී එළු අත්තනගලු වංසය නමින් කෘති දෙකක්

සම්පාදනය වී ඇති අතර ගම්පොළ යුගයේ දී රචිත එළු අත්තනගලු වංසයේ අනෝමදස්සී හිමියන් ගැන සඳහන් වන්නේ මෙපරිද්දෙනි.

‘ස්වස්තී, ප්‍රශස්ත ප්‍රචර ද්විජකුල කමලවනරාජී රාජ භංසායමාන වූ අක්‍ෂර, ලිඛිත, ගණිත, ගන්ධර්ව, නක්‍ෂත්‍ර ඡන්දස්, නිසන්ඩු අලංකාර, ශාලිභෝත්‍ර යන්ත්‍ර මන්ත්‍ර මන්ත්‍ර ජ්‍යොතිර්ඥාන, ඉතිහාස, පුරාණා දී සකල කලාවනට කලානිධිහු වැනි වූ සූත්‍රානිධර්ම විනය සංඛ්‍යාත ක්‍රිපිටක සම්බුද්ධ වචනයෙහි අනවමදර්ශී වූ අනවමදර්ශී නම් සංසරාජධුරන්ධර වූ අප මහා ස්වාමීහු විසින් මෙහෙයන ලදු ව ඉතිහාස කථාව හා පූර්ව ලිඛිතපද ආශ්‍රය කොට පූර්වයෙහි මාගධික භාෂාවෙන් රචනා කරල ලද අත්තනගලු විහාර වංශාඛ්‍ය ප්‍රබන්ධය²³

යථෝක්ත ප්‍රකාශයෙන් ප්‍රකට වනුයේ දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ නිරන්තර ගෞරවාදරයට පාත්‍ර වූ අනෝමදස්සී හිමියන්ගේ විස්තෘත ඥාණ සම්භාරයයි. එබැවින් උන්වහන්සේගේ ධර්ම ශාස්ත්‍රීය සේවාවෙහි ගෞරවය දේවප්‍රතිරාජට හිමි වෙයි.

පූජාවලිය නම් මහාර්ඝ ග්‍රන්ථය රචනා කොට ඇත්තේ ද දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ ආරාධනයෙනි. බුද්ධත්‍වාහිලාමී මයුරපාද පරිවේණාධිපති බුද්ධපුත්‍ර හිමියන් විසින් පූජාවලිය රචනා කරන ලද්දේ ද මෙම අමාත්‍යවරයා විසින් කරන ලද ආරාමයෙහි වැඩ සිටින අවධියේ දී ය.

‘තමන් කරා පැමිණි බොහෝ සත්පුරුෂයන් බුදු බැවිහි ප්‍රාර්ථනා කරවූ මයුරපාද පරිවේණාධිපති වූ බුද්ධ පුත්‍රයන් විසින් ද්විතීය පරාක්‍රමබාහු නම් නරපතිහට ම අනුශාසනා පිණිස ද සිංහල භාෂාව දන්නා සත් පුරුෂයන්හට ලෝවැඩ පිණිස ද එම රජුගේ අග්‍රාමාත්‍ය වූ බුද්ධත්‍වාහිලාමී වූ දේවප්‍රතිරාජ නම් ශ්‍රද්ධා පුරුෂයාණන්ගේ ආරාධනයෙන් ඔහුගේ ම නමින් කළ ආරාමයේ දී උපදවන ලද මේ පූජාවලී නම් ධර්මව්‍යාඛ්‍යාත කථාවෙහි²⁴

කෙසේ වුව ද දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා ස්වකීය නාමයෙන් කළ ආරාමය කුමක්දැයි නිශ්චය කළ නොහැක. මයුරපාද බුද්ධපුත්‍ර හිමියන්ගේ ආචාර්යවරයා වූ මහානේත්‍රප්‍රාසාදමූල සුමංගල හිමි වැඩ

විසුයේ වාගිරිගල ය. වාගිරිගල එවක නියමිගම්පාය, අභයසුනන්දාරපාය හා මයුරපාද යන නම්වලින් හැඳින්වූ බව එච්. සී. පී. බෙල් පවසයි²⁵

මෙම කෘතිය සම්පාදනය කිරීමේ අභිප්‍රාය, ආරාධනාව, අනුග්‍රහය කෘතියේ ස්ථාන කිහිපයක ම සඳහන් වෙයි.

‘බුද්ධත්වානිලාඕ වූ දේවප්‍රතිරාජ ඇමතියාණන් විසින් එදවස් රජ්ජුරුවන් කරා ගොස් හිමි නුඹ වැනි ඥානවන්ත වූ මෙසේ මෙසේ මහ පින් රැස් කරන පින්වත් රජකු බුදුබැව් පැතීමේ උපේක්ෂා වනු නොයෙදෙයි. බුදුවන්නට වහා ප්‍රාර්ථනා කළ මැනව. ²⁶

දේවප්‍රතිරාජ ඇමතියාණන් අතින් අසා ඔවුන් විසින් ම නොයෙක් වාරයෙහි අප රජහට බෝධිසත්ව පරාමිතායෙන් යෙදුණා වූ බණක් වදාළ මැනවැයි ආරාධිතව²⁷

බෝධි සත්ව පාරමිතාවෙහි විරියය වඩවා බණ කීමෙහි අග පැමිණ බොහෝ සත් පුරුෂයන් බුදු බැවිහි ප්‍රාර්ථනා කරවූ මයුරපාද බුද්ධපුත්‍රයන් විසින් ද්විතීය පරාක්‍රමබාහු නම් නරපතිහට අනුශාසනා පිණිස ද²⁸

දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ ආරාධනයෙන් මයුරපාද හිමියන් විසින් රචනා කරන ලද පූජාවලිය කොතරම් ජනප්‍රසාදයට පත් වී ද යත් II පණ්ඩිත පැරැකුම්බාවන් එයට පැවැත්වූ පූජා සත්කාර විධියෙන් මොනවට පැහැදිලි වෙයි.

‘එකල මේ රජ පා මේ පූජාවලිය දැක දෙවන රජයක් ලබුවා සේ උදාර වූ සන්තෝෂයෙන් පිනා දෙපෝයක් මුළුල්ලෙහි අනෙක් රාජ්‍ය ක්‍රියාවක නොයෙ දී සිත් එකඟව අසා බුදුන්ගේ අපරිමිත වූ ගුණයෙහි පැහැද රාජ්‍ය පුදා පියන තරම් උදාර වූ සන්තෝෂයෙන් යෙදී පොත ලකදිව නොයෙක් ප්‍රඥාවන්ත ජනයන්ට පෑ බිසොවු ලවා මගුලැතු පිට තබා සේසත් හා සමඟ නුවර නොයෙක් පූජායෙන් යුක්තව කරවා බොහෝ කලක් ඇසූ ඇසූ ශ්‍රද්ධාවන්තයන් මෙහි ආදර කරන සේ බුදුන්ගේ ද තමන්ගේ ද මේ කීර්ති ගරීරය ස්ථාවර කොට නොයෙක් සත්කාර කළහ. ²⁹

මෙම ප්‍රකාශයෙන් පෙනීයන්නේ මෙම කෘතිය සම්පාදනය කිරීමෙන් පසු එවක ඇති වූ සමාජ සංස්කෘතික ප්‍රබෝධයේ යථා ස්වභාවයයි.

දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ අනුග්‍රහය ලැබූ මයුරපාද බුද්ධපුත්‍ර හිමි සිංහල ථූපවංසයක් රචනා කරන ලද බව පූජාවලිය සමාජිකී ගාථාවල දක්නට ඇතත් එම කෘතිය අවිද්‍යමාන ය.

පූජාවලිං ඉමං සම්මා
ලිඛිතං පොඤ්ඤං මයා
වණ්ණිතං සකභාසාය
ථූපවංසමපි සාධුකං³⁰

එහෙත් දැනට විද්‍යමාන සිංහල ථූපවංසය සකල විද්‍යා වක්‍රවර්තී පණ්ඩිත 4 වන පැරකුම්බා රජුගේ කෘතියයි.

මයුරපාද බුද්ධපුත්‍ර හිමියන් විසින් යෝගාර්ථණවය හා යොගරත්නාවලිය නම් වෛද්‍ය ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථ දෙකක් රචනා කොට ඇත. මෙම කෘති සම්බන්ධ ව දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයාගේ සෘජු අනුග්‍රහයක් සඳහන් නොවෙතත් මේවායෙහි කතුවරයා වන බුද්ධපුත්‍ර හිමියන් දේවප්‍රතිරාජ අමාත්‍යවරයා විසින් කරවන ලද විහාරයක සිට රචනා කරන්නට ඇතැයි අනුමාන කළ හැකි ය.

දඹදෙණි යුගයෙන් පසු සාහිත්‍යයේ දියුණුව සඳහා අනුග්‍රහය සැපයූ ප්‍රතිරාජවරයෙකු පිලිබඳ ජාතක කථා පොතෙහි සඳහන් වෙයි. සිංහල ජාතක පොත කුරුණෑගල යුගයේ දී සිංහලට පරිවර්තනය කරනු ලැබුවකි. මේ යුගය වන විට ජාතකට්ඨ කථාව සිංහලයට පරිවර්තනය කිරීමේ ජාතික අවශ්‍යතාවක් පැවැති බව පෙනේ. පොළොන්නරු යුගයේ දී ජාතක අටුවා ගැටපදය සම්පාදනය කර තිබුණු අතර වෙස්සන්තර ජාතකය තේරුම් ගැනීමට වෙසතුරු දා සන්නේ ලියවිණි. මේ හැරුණු විට එම යුගයේ දී ම බුන්සරණයෙහි වෙස්සන්තර ජාතකය සිංහලයට නැගිණි. ජාතක ගාථාවලට සන්නයක් ජාතකගාථා සන්නය නමින් රාජමුරාරි නැමැත්තෙකු විසින් රචනා කරනු ලැබ ඇත. නිකාය සංග්‍රහයට අනුව ඔහු පොළොන්නරු යුගයේ ලේඛකයෙකි³¹ අටදා සන්නය දඹදෙණි යුගයේ රචනා වූ

කෘතියක් සේ සැලකේ. මෙහි තේමිය, මහාජනක, සාම, නිමි, බණ්ඩහල, භූරිදත්ත, මහානාරද කස්සප, විධුර යන ජාතක කථාවලට සන්න සපයා තිබිණි. කෝට්ටේ යුගයේ දී තොටගමුවේ රාහුල හිමියන් විසින් රචිත පඤ්චිකාප්‍රදීපයෙහි පැරණි යුගයකට අයත් දෙමළ ජාතක ගැටපදයක් පිළිබඳ සඳහන් වෙයි. මෙයින් පෙනීයන්නේ සිංහල බෞද්ධ ජන ජීවිතය සමඟ ජාතක කථා පැවැති අවයෝජනීය සම්බන්ධතාවයි. එබැවින් පාලි ජාතකට එකඟව සිංහලට පරිවර්තනය කිරීම කුරුණෑගල යුගයේ ජාතික අවශ්‍යතාවක් ලෙස පැවැතිණි. මහාවංසයට අනුව ජාතක පොත සිංහලයට පරිවර්තනය කිරීම හෙවත් කර්තෘත්වය පණ්ඩිත IV පැරකුම්බාවන්ට පවරා ඇත.³²

ඒ රජතුමා අතිජාත පුත්‍ර වූ වික්‍රමානවිත පණ්ඩිත වූ ඒ පැරකුම්බා කුමාර තෙමේ ද ඒ පුරවරයෙහි රජ වූයේ ය... ඉක්බිතිතෙන් ඒ රජ තෙමේ සොලී රටින් ආ නානා භාෂාහි විශාර ද වූ තර්කාගමධාරී මනාව හික්මුණු එක් මහා තෙර කෙනෙක් රාජ ගුරු තන්හි තබා උන් වහන්සේ වෙත සියලු ජාතකයන් නිරන්තරයෙන් අසමින් ඉගෙන එහි අර්ථ ද ධාරණය කොට ඊට අනතුරුව ශුභ වූ ඒ සියලු පන්සිය පනස් ජාතකයන් පාලි භාෂාවෙන් ගෙන සිංහල නිරුක්තියට ක්‍රමයෙන් පෙරළා... ලක්දිව සෑම තැනම පැවැත්වූයේ ය. යළිත් ඒ ජාතකයන් ස්වකීය ශිෂ්‍ය පරම්පරාවෙන් පාලන කෙරෙමින්... ප්‍රඥ මේධංකරාහිධාන එක් ස්ථවිර කෙනෙකුට දෙවීය... පරණගම, තැඹිලිහෙළ, දෙල්මඩ හා මොරවක යන මේ ගම් සතර ද හේ තෙමේ දෙවීය.³³

මේ ප්‍රකාශයෙන් පැහැදිලි වනුයේ සිංහල ජාතක පොතෙහි කර්තෘ පණ්ඩිත IV පැරකුම්බාවන් බවයි. එහෙත් මෙම විස්තර අන්තර්ගත මහාවංසයේ මෙම කොටස රචනා කරන ලද්දේ කීර්ති ශ්‍රී රාජසිංහ රජු දවස (1747-1780) වැඩ සිටි තිබ්බටුවාවේ ශ්‍රී සිද්ධාර්ථ බුද්ධරක්ඛිත හිමිපාණන් විසිනි. පණ්ඩිත IV පැරකුම් රජු (1303-1333) අභාවප්‍රාප්ත වී සැහෙන කාලයකට පසු මහාවංසයේ මෙම කොටස සම්පාදනය කළ මහාවංසය කර්තෘවරයා ජාතක පොතෙහි කර්තෘත්වය පණ්ඩිත IV පැරකුම් රජුට පැවැරුයේ රාජ ගෞරවයකින් නොව මෙහි කිසියම් සත්‍යයක් ඇති නිසා විය යුතු ය. ජාතකපොත සිංහලට පරිවර්තනය කිරීමේ ආරම්භක පියවර රජු ඇතුළු කර්තෘ මණ්ඩලයක් විසින් සිදු කරන්නට ඇතත් එහි අවසානය දක්වා සියලු කටයුතු වර්ෂ ගණනාවක් තුළ පවත්වාගෙන යනු ලැබූයේ

ජාතක කථා පොතෙහි ආරම්භයෙහි ම නම් සඳහන් පරාක්‍රම ඇමැති සහ වීරසිංහ ප්‍රතිරාජ යන අය විසිනි.

පන්සිය පනස් ජාතක ධර්මදේශනාව එළවෙත් දක්වන්නට වුව මැනවැයි කියා පරාක්‍රම ඇමැති සත්පුරුෂයාගේ ආරාධනාවෙන් හා වීරසිංහ ප්‍රතිරාජ නම් අමාත්‍යාණ්ඩමයාගේ උත්සාහයෙන් අටුවා සාමීන් ලියූ ජාතක. නොවරදවා එළවෙත් ලියවූ ජාතක කථාව සත්පුරුෂ වූ මනුෂ්‍යයන් විසින් කන් යොමා සිත් එළා ඇසිය යුතු³⁴

මෙම ඇමැතිවරුන් දෙපළගේ නම් ගම්පොළ යුගයට අයත් විඟුලවත්ත ශිලාලිපියෙහි³⁵ ද සඳහන් වන බැවින් ජාතක පොත සිංහල පරිවර්තනය කිරීමේ සමාජිකය තත් යුගයේ දී සිදුවන්නට ඇතැයි කිව හැකි ය.

කෙසේ වුව ද ජාතක පොත සිංහලට පරිවර්තනය කිරීමේ භාරදුර කර්තව්‍යය ප්‍රතිරාජයකු විසින් සිදු කොට තිබීම අවධානයට නිසි ය. එපමණක් නොව උම්මග්ගජාතකය ද වීරසිංහ ප්‍රතිරාජගේ කෘතිය³⁶ පිළිගැනුමක් ඇත. එහෙත් මහාවංසයේ හෝ උම්මග්ග ජාතකයෙහි කිසිදු තැනක වීරසිංහ ප්‍රතිරාජගේ නමක් සඳහන් නො වේ.

ගම්පොළ (1347-1410) යුගයේ දී ප්‍රතිරාජවරුන් කිහිප දෙනෙකු පිළිබඳ ගඩලාදෙණි ගිරි ලිපියෙහි සඳහන් වෙයි.³⁷ ගඩලාදෙණි විහාර කර්මාන්තය හා එහි නඩත්තුව සඳහා පූජා කළ ගම්බිම් පිළිබඳ විස්තරයක් මෙම ශිලාලිපියෙහි අන්තර්ගත ය. මෙහි සඳහන් ප්‍රතිරාජවරු සය දෙනකි.

1. වීරසිංහ ප්‍රතිරාජ
2. දේවගිරි ප්‍රතිරාජ
3. බ්‍රහ්මචල දෙ ප්‍රතිරාජ
4. නිශ්ශංඛ ප්‍රතිරාජ
5. විජය ප්‍රතිරාජ
6. සුව ප්‍රතිරාජ

මෙම ප්‍රතිරාජවරුන් සය දෙනා කරන ලද දීමනා, ගඩලාදෙණි විහාරයට හා ගඩලාදෙණි ධර්මකීර්ති සඟ පරපුරේ ධර්ම ශාස්ත්‍රීය සේවයට මහත් අනුග්‍රහයක් වී ඇති බව පෙනේ.

ගඩලාදෙණි ගිරිලිපියේ සඳහන් ගණවැසි වංශාභිජාත ධර්මකීර්ති හිමි ගම්පොළ ධර්මකීර්ති පරපුරේ ආදිතමයා ලෙස ද එම පරපුරේ ප්‍රථම සංඝරාජවරයන් වහන්සේ ලෙස ද සැලකේ. ශීලවංශ ධර්මකීර්ති මාහිමි යනුවෙන් හඳුන්වනුයේ ද උන්වහන්සේ ය. පාරමී මහා සතකය හා ජනානුරාග වර්තය උන්වහන්සේ විසින් රචනා කරන ලද බව සද්ධර්මාලංකාරයෙහි සඳහන් වෙයි.³⁸ පාරමී මහා සතකය පාලියෙන් කරන ලද පැරණි ම සතක කාව්‍ය ලෙස සැලකේ. එහෙත් ජනානුරාග වර්තය කෙබඳු කෘතියක් දැයි නිශ්චය කළ නොහේ.

එම ශීලවංස ධර්මකීර්ති හිමියන්ගේ ශිෂ්‍ය දෙවරක්ෂිත ද්විතීය ජයබාහු ධර්මකීර්ති සංඝරාජ හිමියෝ සද්ධර්මාලංකාරය, නිකාය සංග්‍රහය, බාලාවතාරය, ගඩලාදෙණි සන්නය හා ජනබෝධාවලී නම් පාලි පද්‍ය ග්‍රන්ථය සම්පාදනය කරමින් ධර්ම ශාස්ත්‍රීය සේවයේ යෙදුණහ. ජනබෝධාවලී නම් කෘතිය මෙකල දුර්ලභ කෘතියකි. උන්වහන්සේ විසින් රචිත ඉහත සඳහන් කෘති පිළිබඳ ස්වකීය සද්ධර්මාලංකාර කෘතියෙහි සඳහන් වෙයි.³⁹ එසේ ම නිකාය සංග්‍රහය අවසානයෙහි උන්වහන්සේ ගැන විස්තරයක් සඳහන් ය.⁴⁰

ධර්මකීර්ති සහ පරපුරේ තෙවැන්නා වනුයේ ධම්මදින්නාවරිය විමලකීර්ති හිමි ය. උන්වහන්සේ කෝට්ටේ යුගයේ වැඩ විසූ කෙනෙකි. කෙසේ වුව ද උන්වහන්සේ ස්වකීය සද්ධර්මරක්තාකරය කෘතිය අවසානයේ තම පරපුරේ ශාස්ත්‍රීය සේවය ගැන දීර්ඝ විස්තරයක් කර ඇත.⁴¹

‘පලාබත්ගල වනවාසී වූ ධර්මකීර්ති පරම්පරානුගතව ස්වදේශවිදේශයෙහි ව්‍යාජන වූ යශෝ කීර්තියෙන් සර්වජන බහුමාන භාජන ව ස්ව සමය සමයාන්තර තත්වය හා අනේක භාෂා දී ශාස්ත්‍රාගම විෂයෙහි අශේෂ වූ... තවද පාරමිතාසතක, ජනානුරාගවර්ත යයි යන ධර්ම ප්‍රබන්ධ දෙකක් හා නොයෙක් ගද්‍ය පද්‍ය බන්ධන ධර්මදානා දී අප්‍රමාණ ලෝ වැඩ වඩමින් මහණ මහලු පැවිදි කරවූ ගණවාසිකවංශාභිජාත ශීලවංශ ස්ථවිරාභිධාන ප්‍රථම නාමධෙයයක් ඇති ධර්මකීර්ති මහා ස්වාමීපාදයාණන් වහන්සේගේ අනුජාත ශිෂ්‍ය පුත්‍රි... සද්ධර්මාලංකාර නම් වූ මහා ධර්ම ප්‍රබන්ධයක් හා බාලාවතාර නම් වූ ශබ්ද ශාස්ත්‍රයට සංකෞප සන්නයක් හා ජනබෝධාවලී නම් වූ මාගධික පද්‍ය ප්‍රබන්ධයක් හා තෙසුන් ගද්‍ය පද්‍ය

ප්‍රබන්ධ උපදවා... දෙවන ධර්මකීර්ති මහාස්වාමීපාදයාණන් වහන්සේගේ අනුජාත ශිෂ්‍ය පුත්‍ර වූ විමලකීර්ති මහා ස්ථවීර පාදයන් විසින්... මේ සද්ධර්මරත්නාකර නම් වූ ධර්මව්‍යාධානය රචනා කරන ලදී.

ධර්මකීර්ති පරපුරේ ධර්මශාස්ත්‍රීය සේවය මෙයින් මොනවට පැහැදිලි වෙයි. මීට අමතර ව ඒ පිළිබඳ සද්ධර්මරත්නාකරකාර විමලකීර්ති හිමියන් සාධම්බරයෙන් කරන ප්‍රකාශය ද අවධානයට නිසි ය.

‘හේ එසේ ම නොවේ ද? කේශරීඤ වංශෝද්භූත සිංහ පොතකයෝ තෘණහක්‍ෂණය නො කොට ත්‍රිමදගලිත හස්තිරාජයන්ගේ කුම්භස්ථලය පළා මේදස්මාංශ අනුභව කොට රුධිරය පානය කළාහු යැයි යනු ආශ්චර්ය නොවන්නාක් මෙන් ධර්මකීර්ති පරම්පරාගත ශිෂ්‍යායනු ශිෂ්‍ය පුත්‍රයන් විසින්ද ධර්ම ප්‍රබන්ධ කිරීම කියනුම කවරේ ද? හේ ආශ්චර්යයෙක් නොමැ වන්නේ යි’

සක්රුවන් ප්‍රතිරාජ, ජයසිංහ ප්‍රතිරාජ යනුවෙන් තවත් ප්‍රතිරාජවරුන් දෙදෙනෙකු පිළිබඳ ලංකාතිලක ශිලාලිපියෙහි ද සඳහන් වෙයි⁴². මේ සියලු තොරතුරු හා විස්තරවලින් පෙනීයන්නේ පාලි-සංස්කෘත සිංහල භාෂා සාහිත්‍ය පෝෂණයෙහිලා ප්‍රතිරාජවරුන් සිදු වූ අනුපමේය සේවයයි.

ආන්තික සටහන්:

- 1 දීඝ නිකාය, මහාසුදස්සන සූත්‍රය, බුද්ධ ජයන්ති මුද්‍රණය.
- 2 විමලකීර්ති හිමි, මැදඋයන්ගොඩ, 2001, සිංහල ආණ්ඩුව, 42 පිටුව.
- 3 විමලකීර්ති හිමි, මැදඋයන්ගොඩ 2001, සිංහල ආණ්ඩුව, 42 පිටුව හා ධීරානන්ද හිමි, කහටපිටියේ 1965, ගම්පොළ යුගය, 50 පිටුව.
- 4 ජයතිලක, ඩී, ඩී. 1965, සිංහල සාහිත්‍ය ලිපි, 71 පිටුව.
- 5 කුමාරතුංග මුනිදාස, සිදත්සඟරා විවරණය, බු. ව. 2508. 40 පිටුව.
- 6 අරුණු කිසෙති වී කෙරළන් ලැබූ හුරිරා පැට්ටිවනෙ දෙසැ යුද පතිරජ දිය ඉසුරා (කවර හෙයින් අරුණු වර්ණ වූයෙහි ද, කෙරළයන්ගේ රුධිරය ලැබ අරුණ වර්ණ විය. ඒ දිසාවෙහි ප්‍රතිරාජ ජග දීශ්වරය යුද්ධාරම්භ කළේ වන.) සිදත්සඟරා භාව සන්නය, 1958, කහවේ රතනසාර හිමි, 360 පිටුව
- 7 මහාවංසය (සිංහල) 2008, හික්කඩුවේ සුමංගල හිමි හා බටුවන්තුඩාවේ පඬිතුමා, 86, පරි. 418 පිටුව හා මහාවංසය (පාලි) 1959, පොල්වත්තේ බුද්ධදත්ත හිමි, 84 පරි. 4-8 ගාථා.

- 8 මහාවංසය (සිංහල) 86 පරි. 420 පිටුව හා මහාවංසය (පාලි) 84 පරි. 53-57 ගාථා
- 9 මහාවංසය (සිංහල) 86 පරි. 418 පිටුව හා මහාවංසය (පාලි) 84 පරි. 8-21 ගාථා
- 10 පූජාවලිය (1986) 34 පරි. (සංස්) ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 795-797 පිටු
- 11 රසවාහිනිය (2004), (සංස්) විජිතනන්ද හිමි, කැලිගම, 296 පිටුව.
- 12 සමන්තකුට්ඨණ්ණනා, 2001, (සංස්), පඤ්ඤාලෝක හිමි, දෙණියායේ, 38 පිටුව
- 13 ශාසනවංශ ප්‍රදීපය, බුද්ධ වර්ෂ 2498, විමලකිත්ති හිමි, මැදඋයන්ගොඩ, 189 පිටුව
- 14 දඹදෙනී යුගය, 1958. සුමනපෝති හිමි, දෙගම්මැද, 51 පිටුව
- 15 කුමාරතුංග, මුනිදාස, 2508, සිදත්සඟරා විවරණය, ලකර අදියර, 39 පිටුව
- 16 කුමාරතුංග, මුනිදාස, 2508, සිදත්සඟරා විවරණය, විඛන් අදියර, 19 පිටුව
- 17 කුමාරතුංග, මුනිදාස, 2508, සිදත්සඟරා විවරණය, ලකර අදියර (භවරක්‍ෂර බන්ධනය), 40 පිටුව
- 18 රසවාහිනිය. (2004), විජිතනන්ද හිමි, කැලිගම, 296 පිටුව
 යෝ කා සීහල භාසාය සීහලං සද්දලක්ඛණං
 යොව සමන්තකුට්ඨස්ස වණ්ණනං වණ්ණයී සුභං
 තේන වේදෙන ථෙරෙන- කතායං රසවාහිනී
- 19 සමන්තකුට්ඨණ්ණනා. (2001), බුද්ධවර්ෂ (සංස්) පඤ්ඤාලෝක හිමි, දෙණියායේ, 38 පිටුව
 යෝ කා සීහල භාසාය
 සීහලං සද්ද ලක්ඛණං
 තේන වේදෙන ථෙරෙන
 කතායං පිය සීලිනා
- 20 මහාවංසය. 84 පරි. 37-39 පිටු
 තතො ගන්ත්වාන සො භ්‍රමනගල්ලවිහාරකං
 රඤ්ඤා චුත්තනියාමෙන කඤ්ඤා බහු ධනබ්බයං
 කාරාපෙත්වාන පාසාදං තුඛිගසීඛිගතිභුමකං
 අනෝමදස්සී නාමස්ස- මහා සාමීස්ස ධීමතො
 තං දන්වාන තතො තස්ස- මහාරාජනියෝගතො
 දානවට්ටම්පි කප්පෙඤ්ඤා- සීලාලේඛංව කාරාමී
- 21 මහාවංසය (සිංහල) 86 පරි. 419 පිටුව
- 22 භ්‍රමනගල්ල විහාරවංසය, 1921, (සංස්) ධර්මරාම හිමි, රත්මලානේ, 1 පිටුව.
- 23 එළු අත්තනගලු වංසය, 1921, (සංස්) ධර්මරාම හිමි, රත්මලානේ, 29 පිටුව.
- 24 පූජාවලිය. ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 4 පරි. 44-45 පිටු
- 25 Report on the Kegalla Distric, Reprint, 1990. p-45
- 26 පූජාවලිය, 1986, (සංස්) ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 1 පරි, 12 පිටුව.
- 27 පූජාවලිය, 1986, (සංස්) ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 1 පරි, 12-13 පිටු.
- 28 පූජාවලිය, 1986, (සංස්) ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 4 පරි, 45-46 පිටු.

- 29 පූජාවලිය, 1986, (සංස්) ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 34 පරි, 805 පිටුව.
- 30 පූජාවලිය, 1986, (සංස්) ඤාණවිමල හිමි, කිරිඇල්ලේ, 808 පිටුව.
- 31 නිකාය සංග්‍රහය, 2001. නානායක්කාර, ගුණවර්ධන (සංස්) 39 පිටුව
- 32 මහාවංසය, (පාලි) 88 පරි. 65, 81-87 ගාථා
- 33 මහාවංසය (සිංහල), 90 පරි. 64, 80-87, 438-439 පිටු
- 34 ජාතක පොත 3 පිටුව, පන්සිය පණස් ජාතක පොත, 1958 ප්‍රථමභාගය, ජයවික්‍රම, එන්. ඒ. , Colombo Associated News Papers Co. (pvt) Ltd Report on the Kegalla Distric. Reprint 1999, 79 p
- 36 සන්තස්ගල, පුංචිබණ්ඩාර, 1994, සිංහල සාහිත්‍ය වංශය, 231 පිටුව
- 37 E.Z. Vol.IV , 1943, No 12 , Gadaladeniya Rock Inscription of Dharmakitti Sthavira pp 90-110
- 38 සද්ධර්මාලංකාරය-2012 තෙවන මුද්‍රණය, බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය, 11 ගාථාව, 894 පිටුව
 යො බෝධිසත්ත වරිතබ්‍රහ්මඤ්චසුත්තං
 පාරමී මහා සතකං අකාසි
 අදාය යෝ ධම්මපදීපභුතං
 ජනානුරාගචරිතං අකාසි
- 39 සද්ධර්මාලංකාරය - එම-
 සයෙව සංඛෙපනිකායසංගහං
 තථෙව බාලද්‍රාවතාර සඤ්ඤකං
 ජනබෝධාවලී නාම වන්දනං
 ආකාසි භාරාවලිසන්නිහං සුභං
- 40 නිකාය සංග්‍රහය, 2001, (සංස්) නානායක්කාර, ගුණවර්ධන. 47 පිටුව
 ගංගාසිරි පුරේ රම්මෙ- භුවනෙක භුජේ පුරේ
 රජ්ජං කාරයමානේ සො- ධම්මකිත්ති යතිස්සරො
 ගඩලාදෙණි ගාමමිහි- සද්ධම්මතිලකච්ඡයං
 විහාරං කාරයිත්වාන- වාසයී සුචිරං තහිං
 තස්ස සිස්සො සුතො දීරො- දෙවරක්ඛිත නාමකො
 ජයබාහු ති නාමෙන- විස්සුතො ලොකපුජ්ජතො
 ධම්මකිත්ති මහාථෙරෝ- ඉති තං නාම භුසිතො
 පාවා යො සංඝරාජත්තං- සොහෙසි ජිනසාසනං
- 41 සද්ධර්මරත්නාකරය, 2001, (සංස්) ගුණවර්ධන වී. ඩී. එස්. , 498-502 පිටු
- 42 ධීරානන්ද හිමි, කහටපිටියේ, ගම්පොළ යුගය, 1965, 184 පිටුව

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ

- 1 ගම්පොළ යුගය, 1965, ධීරානන්ද හිමි, කහටපිටියේ
- 2 දඹදෙණිය හා ඇතුගල්පුර, 1993, සාහිත්‍ය සඟරාව
- 3 දඹදෙණි යුගය, 1958, සුමනඡෝති හිමි, දෙගම්මැද
- 4 නිකායසංග්‍රහය, 2001, (සංස්) නානායක්කාර, ගුණවර්ධන

- 5 පාලි සාහිත්‍යය, 1966, බුද්ධදත්ත හිමි, පොල්වත්තේ
- 6 පාලි සාහිත්‍යයේ ඉතිහාසය, 2003, පඤ්ඤාකිත්ති හිමි, හිරිපිටියේ
- 7 ශ්‍රී ලංකාවේ සම්භාව්‍ය අධ්‍යයනය හා මහ සඟන, අබයරත්න, අධිකාරී
- 8 මහාවංසය (පාලි), 1959, (සංස්) බුද්ධදත්ත හිමි, පොල්වත්තේ
- 9 මහාවංසය (සිංහල), 2008, සුමංගල හිමි, හික්කඩුවේ, ඇතුළු පිරිස
- 10 සද්ධර්මරත්නාකරය, 2001, (සංස්) ගුණවර්ධන වි. ඩී. එස්.
- 11 සිදත්සඟරා භාව සන්නය, 1958, රතනසාර හිමි, කහවේ
- 12 සිදත්සඟරා විමසුම, 2004, පඤ්ඤාසාර හිමි, ඔක්කම්පිටියේ
- 13 සිදත්සඟරා විවරණය, 1965, කුමාරතුංග, මුනිදාස
- 14 සිංහල ආණ්ඩුව, 2001, දෙවන මුද්‍රණය, විමලකිත්ති හිමි, මැදදයන්ගොඩ
- 15 සිංහල සාහිත්‍ය 3, 1996, කුලසූරිය, ආනන්ද
- 16 සිංහල සාහිත්‍ය 2, 1963, කුලසූරිය, ආනන්ද
- 17 සිංහල සාහිත්‍ය ලිපි 1940, ජයතිලක ඩී. බී.
- 18 සිංහල සාහිත්‍ය වංශය, 1994, සන්නස්ගල, පුංචිබණ්ඩාර
- 19 සිංහල ලේඛක පරපුර, 1964, වික්‍රමසිංහ කේ. ඩී. පී
- 20 The Kegalla Report, 1904, Bell. H.C.P.
- 21 Epigraphia Zeylanica, 1943. Vol. IV